

РЕЦЕНЗИЯ

от д-р Райна Димитрова Гаврилова
професор в специалност Културология, Философски факултет,
СУ „Св. Климент Охридски

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен 'доктор'
в област на висше образование: Социални, стопански и правни науки; професионално нап-
равление: 3.1. Социология, антропология и науки за културата; докторска програ-
ма: Културология (Валидиране на знания и умения в областта на културата)

Автор: Милена Петкова Колева-Звънчарова.....

Тема: „Непознатото наследство: валидиране на знания и умения за опазване и социа-
лизиране на документални и книжовни ценности“

Научен ръководител: проф. Иван Кабаков, специалност Културология, Философски
факултет, СУ „Св. Климент Охридски“

1. Общо описание на представените материали

Със заповед на Ректора на Софийския университет № РД-38-586/ 8.12.2020 г., съм определена за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема „Непознатото наследство: валидиране на знания и умения за опазване и социализиране на документални и книжовни ценности“, за придобиване на образователната и научна степен 'доктор' в област на висше образование Социални, стопански и правни науки : 3.1. Социология, антропология и науки за културата; докторска програма: Теория и история на културата. Валидиране на знания и умения в областта на културата. Автор на дисертационния труд е **Милена Колева-Звънчарова** – докторантка в редовна форма на обучение към катедра История и теория на културата, Философски факултет, СУ, с научен ръководител проф. д-р Иван Кабаков, специалност Културология, Философски факултет, СУ „Св. Климент Охридски“.

Представеният от Милена Колева-Звънчарова комплект материали на хартиен носител е в съответствие с и включва следните документи:

- молба до Ректора на ПУ за разкриване на процедурата за защита на дисертационен труд;
- автобиография;
- копие от диплома за висше образование;
- заповеди за записване в докторантура;

- протокол за издържан изпит по специалността ;
 - протоколи от катедрени съвети, свързани с докладване на готовност за откриване на процедурата и с предварително обсъждане на дисертационния труд;
 - дисертационен труд;
 - автореферат;
 - списък на научните публикации по темата на дисертацията;
 - копия на научните публикации;
 - списък на забелязани цитирания;
 - декларация за оригиналност и достоверност на приложените документи;
 - справка за спазване на специфичните изисквания на съответния факултет;
- Докторантът е приложил 5 публикации по темата на дисертацията.

2. Кратки биографични данни за докторанта

Милена Звънчарова е завършила етнология и история в Историческия факултет на СУ със специализация "Българска народна култура" (1999 г., степен бакалавър) и магистратура „Европейска интеграция“ във Философския факултет на същия университет (2000 г.). Професионалното ѝ изграждане продължава във втора бакалавърска програма по тюркология (2009-2013 г.). Владее английски и турски езици.

След завършването си Милена работи като екскурзовод-етнограф в Етнографския институт с музей при БАН (4 години); екскурзовод със специализация културен туризъм (2 години); консултант, експерт и оценител по международни проекти (от 2007 г. до днес). От 2010 до 2015 г. тя подготвя и води курс по културна антропология в Колежа по мениджмънт "Адам Смит". От 2014 до 2019 г. работи в Национална библиотека "Св. Св. Кирил и Методий" като архивист, а от 2019 до днес – като мениджър на проекти в Националния учебен център NTCenter, специализиран в професионално обучение и образование за възрастни.

Професионалният път на Милена Звънчарова и е позволил да натрупа личен опит и практически знания в няколко различни, но свързани сфери: от особеностите на опазването и социализирането на културното наследство до стандартите на модерния мениджмънт. Това представлява сериозно предимство в разработването на избраната тема. Трябва да се отбележи, че през целия период на професионална реализация тя очевидно е полагала системни и сериозни усилия да мисли върху проблемите на полето, в което работи, за което свидетелства и дългият (за докторант) списък от публикации в периода 1999-2020 година.

3. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Опазването на културното наследство е тема, която отдавна е излязла от полето на академичните дискусии. От една страна, изследователите са установили, че глобализацията се съпровожда от засилен интерес към измеренията на локалното и националното. Различни политически проекти търсят в документите и паметниците на миналото аргумент за налагане или съпротива на определени политики. В международни сравнителни изследвания (като мащабното Европейски изследване на ценностите) българското общество демонстрира особено висок интензитет на внимание към миналото сред преобладаващата част от хората. Много от институциите, свързани с опазване на културното наследство в България си дават сметка за тези реалности и търсят мястото си в поле, където гласът на експертите се чува все по-слабо. Едновременно с това, ограничените публични ресурси, огромните социални нужди и систематичното пренебрежение на почти всяко правителство в последните тридесет години към ролята на културата и културното наследство са довели до занемаряване на съществуващите културни институти и формати и хаотично приоритизиране на отделни области в зависимост било от външно финансиране, било от хищнически комерсиални интереси.

В тази ситуация, намирането на решения за опазване на наследството и пресрещане на високия обществен интерес, които да отчитат особеностите на социално-икономическото развитие на България е първостепенна задача за всеки, който мисли по тези въпрос извън харесванията в социалните мрежи. Работата на Милена Звънчарова е опит да предложи такова решение: опит спокоен, аргументиран и реализируем. Нямам съмнения, че в полето на изследването и менажирането¹ на културното наследство, дисертационният труд е не само актуален, но и спешно необходим.

4. Познаване на проблема

Изследователското поле, в което се разполага дисертационният труд, обхваща темите, свързани с менажирането на културното наследство и професионалната подготовка на работещите в тази област. Докторантката демонстрира добро познаване и на проблема, и на изследванията по тези теми. Следва да се отбележи, че тази осведоменост е базирана на проучване на научните и приложните публикации, както и на собствения ѝ непосредствен опит. Тя познава и ползва на практика всички проучвания на български автори като тези на Кабаков и Танев (с изключение може би на публикуваното изследване „Културно наследство: образо-

¹ Съзнателно използвам чуждицата „менажиране“, за да обхвамна всички дейности от идентифицирането, през обработването, организацията на опазването и до социализирането на наследството, както и за да избегна отрицателните конотации на думата „управление“.

вание-наука-опазване“, под редакцията на проф. Т. Кръстев https://liternet.bg/ebook/kulturno_nasledstvo/content.htm , което впрочем е твърде специфично и не се занимава с проблемите на валидирането). Списъкът на чуждестранните заглавия, които са важни най-малкото заради съпоставяне със стандартите на съвременната световна наука и практика, е добре подбран и напълно достатъчен. Трябва да се отбележи доброто познаване и изчерпателното представяне на основните нормативни документи и официални публикации, което дава увереност в стабилната основа на изследването в реалността на съществуващите политики и практики.

5. Методика на изследването

Методите, приложени в изследването са комплексни и добре подбрани: документално проучване (закони и подзаконови актове, препоръки, резолюции, стратегии на национални и международни организации и институции); детайлно разглеждане на конкретен пример (case study); две анкети, планирани и осъществени самостоятелно от докторантката; структурирани интервюта; включено наблюдение. Използването на разнообразни методи е дало възможност за произвеждането на изследователски текст, който успешно съчетава предимствата (и въпросите) на социологията, антропологията и организационния мениджмънт.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд

В огромното поле на менажирането на културното наследство Милена Звънчарова е намерила тема, която остро се нуждае от методологическо осмисляне и практически решения и където подготовката и опитът ѝ дават основания да очакваме добър резултат. Става въпрос за преодоляването на дефицита от подготвени експерти в един специфичен сектор на културното наследство: писмените документи. Подтик за ориентиране към тази тема е работата ѝ в Ориенталския отдел на НБКМ, чието тъжно състояние е познато на всеки, който се интересува от миналото на българските земи. Нейното предложение за преодоляване на десетилетната криза е валидирането – „признаването от страна на компетентен орган на резултати от ученето (знания, умения, компетентности), придобити индивидуално във формална, неформална или информална среда и съответстващи на определени стандарти“ (с. 102). Върху 197-те страници чист текст на дисертацията, тази идея е развита и държа да отбележа в началото – убедително защитена.

В първа глава, „Непознатото“ културно наследство“, Милена Звънчарова оглежда правно-институционалния контекст, в който се разполага управлението на културното наследство в България и по-специално книжовното и документално наследство. Припомнени са основните европейски и национални нормативни документи, дефиниции и препоръки, като са

открити онези нередко пренебрегвани части, които са свързани с професионалната работа в тази област. Докторантката отбелязва сериозни проблеми като липсата на терминологичен синхрон между различните документи (с. 40) и отсъствието на концепцията за наследство именно като интегриран подход в специални документи като Закона за обществените библиотеки и Закона за Националния архивен фонд. Архивите, например, са определени чисто технически като места за съхраняване на документи без ясно разбиране за тяхната културна значимост, а както отбелязва тя „за да извърши обединителната си, спойваща функция на споделената идентичност, културното наследство в неговите разнообразни форми, трябва да бъде **разпознато, опознато, припознато** [курсивът е мой – Р.Г.] като свое“ (с. 45). Тук са представени и констатациите на работна група от водещи български специалисти в тази област (2011) г., както и обобщените тревоги на докторантката: замрялото въвеждане в научно обръщение на документите, застоя в представянето пред публика, заглъхването на функциите на НБКМ, слабостите в организацията, липсата на подготвени специалисти и т.н., и т.н.: все аргументи тя да нарече част от наследството с почти оксиморона „непознато наследство“.

Втора глава - „*Основни подходи и дейности в сферата на архивното и книжовното културно наследство*“, проследява и представя теза, основополагаща за текста: „формалното образование не успява да подготви практически добре необходимите специалисти и най-често те се изграждат в хода на професионалната си реализация“ (с. 9). Представени са теоретични модели, които биха могли да станат път за излизане от кризисната ситуация в тази област, като ключовата дума е включване – включване на обществото в процеса по опазване на наследството, което стартира с узнаване и припознаване. Докторантката споделя гледната точка, че възприетият от нормативните документи top-down подход (държавата знае и казва, обществото е публика) не благоприятства промяна на отношението и участието. Конкретните дейности са оставени на отделните библиотеки и архиви, които сами разработват своите правила, водени от недотам промислени подходи за неговото социализиране в началото на 2021 век. Тук е представен и практическият, т.е. съществуващ (най-малкото в правилниците за работа) модел за опазване на документално-книжовното наследство, включително и видовете професионални компетентности за различните видове дейности и възможностите на съществуващото професионално образование. Една от най-обезпокоителните за мене констатации е откъсването на НБКМ от изследователската работа с приемането на новия Закон за развитие на академичния състав, който на практика постави Библиотеката неблагоприятно положение, включително и по отношение на все по-важната дейност на социализацията. Втора глава представя едно от приносните наблюдения на Милена Звънчарова: че професионалното израстване на хората работещи в тази област е свързано най-вече с лична амбиция, а не с об-

щоприети и достъпни стандарти и че съвременната структура на образование и научна дейност не са в състояние да предоставят тези възможности и стандарти.

В трета глава, *„Валидиране на знания, умения и компетентности в областта на културното наследство“* докторантката въвежда и аргументира непознат в България подход за сертифициране професионалните умения на специалисти в културното наследство: новото разбиране на валидирането. Коментирани са дефиницията и методите за валидиране; възможностите на формалното, неформалното и информалното учене; ученето на възрастни; ученето през целия живот и са посочени изричните препоръки на европейските институции в тази област. Прегледани са съществуващите норми и практики за валидиране в България и съществените пропуски и противоречия в тях. Подточка 3.3. Валидиране в областта на културното наследство: защо и кога би трябвало да се прави? съдържа може би най-важната научнопрактическа теза на изследването: културата като цяло и културното наследство в частност са важен и самостоятелен икономически и социален сектор; той се нуждае от специфични компетентности, които са придобили съвсем нови измерения в началото на 21 век; необходимо е съчетаване на традиционните форми на подготовка с нови, като валидирането; този нов модел на валидиране трябва да е независим от системата на професионалното образование (с. 144). Личните изследователски заключения са базирани и допълнени от осъществената от Милена Звънчарова анкета сред професионалисти, която позволява да се огледа в дълбочина опита на главните актьори в тази област – ярко доказателство за възприетия емичен, партиципативен изследователски подход. Чисто практически, намирам за полезни и конкретните препоръки за реализиране на валидирането.

В четвърта глава, *„Ще помогне ли валидирането за опазването, социализацията и управлението на културното наследство: случаят “Ориенталски сбирки”* е предложена една теоретична апробация на предложения модел при разглеждането на конкретен случай: отдел „Ориенталски сбирки“ в НБКМ. Реконструираната история на отдела има качествата на самостоятелна статия, но особената важност на тази глава е добавянето на силата на конкретния пример, през който констатираните проблеми и съществуващите възможности се очертава особено ясно.

Включената в края на главата подточка *„Ще помогне ли валидирането?“* представя аргументирана оценка, включително и чрез SWOT анализ, на условията и възможностите тези препоръки да намерят реализация като се отчитат особеностите на ниво нормативна база, институционални политики и готовността на работещите в тази сфера, за което немалко допринасят анкетата и направените интервюта.

Заклучението представя в стегнат вид важните наблюдения и изводи, до които достига докторантката в хода на работата. Те са изведени като точки, което позволява бързо запознаване с тезите и заключенията и на практика могат да послужат за отлична основа за един план за действие.

Не само илюстрация, но важна част от работата са включените приложения, които дават тежест на наблюденията и тезите на авторката:

- приложената библиография от 93 заглавия на български език, 14 на чужд, 33 документа и 12 електронни публикации;
- въпросник и обобщени резултати от анкетата;
- 5 интервюта с библиотечно-архивни специалисти ;
- разработена методика за валидиране;
- факсимилета на документи
- 12 диаграми, от които три са заимствани и адаптирани с посочен в текста източник, а останалите девет са авторски.

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Посочените в автореферата от самата докторантка приноси реално отразяват качествата на дисертационния труд. От своя страна бих откритола: 1. систематичното и изчерпателно представяне на значението на документално-архивните колекции като част от много по-голямата картина на културното наследство, идентичността и общото европейско минало; 2. извличането от международни и национални документи и от наблюдения, включително емпирични, на особеностите и слабостите на съвременното управление на документалното наследство; 3. въвеждането и аргументираната защита на нов модел на валидиране като начин за преодоляване на кризата; 4. разработването на конкретна методика за неговото прилагане; 5. разработването на конкретен пример със самостоятелна изследователска стойност и като изследователски метод.

Наблюденията и констатациите могат да имат конкретно практическо приложение при всеки смислен опит за подобряване на нормативната рамка. Предложеният модел и методика биха могли да се приложат както по отношение на документално-книжовното наследство, така и към културното наследство в цялост.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Автобиографията на докторантката включва дълъг списък от публикации. Пет от тях са изброени в автореферата и приложени в материалите за защитата, като и петте стриктно отговарят на неговата тема.

9. Лично участие на докторанта(ката)

Изследователската работата е извършена самостоятелно; анкетите и интервютата са разработени и осъществени от самата авторка; заслужават отбелязване приложените оригинални графики.

10. Автореферат

Авторефератът е направен според изискванията, отразява основните моменти в съдържанието и представя коректно основните заключения.

11. Критични забележки и препоръки

Основният ми въпрос към дисертационния труд – какви са реалните възможности за прилагане на този модел на валидиране – бе отправен по време на вътрешното обсъждане. Милена Звънчарова е предложила своите идеи и по този въпрос и намирам отговора ѝ за напълно удовлетворителен. Същото се отнася и за няколко по-дребни бележки относно цитиране и дребни правописни грешки, които са поправени.

13. Препоръки за бъдещо използване на дисертационните приноси и резултати

Бих отправила по-скоро препоръка, първата подточка на Първа глава, „Понятието „културно наследство“ да се обогати с посочване на повече библиография или реферативни публикации, които само ще усилят практическата полза от изследването.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд *съдържа научни, научно-приложни и приложни резултати, които представляват оригинален принос в науката и отговарят на всички изисквания* на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ) и Правилника на Софийския университет „Св. Климент Охридски“.

Дисертационният труд показва, че докторантката Милена Петкова Колева-Звънчарова **притежава** теоретични знания и професионални умения по научна специалност *Теория и история на културата*. *Валидиране на знания и умения в областта на културата* като **демонстрира** качества и умения за самостоятелно провеждане на научно изследване.

Поради гореизложеното, убедено давам своята **положителна оценка** за проведеното изследване, представено от рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси, и **предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен ‘доктор’** на Милена Петкова Колева-Звънчарова в област на висше образование: Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата и докторска програма „Културология“ (Теория и история на културата. Валидиране на знания и умения в областта на културата)

12 януари 2021 г.

Рецензент:

Проф. д-р Райна Гаврилова